

4. Чепіга Я. Ф. Вибрані педагогічні твори: навч. посіб. / Я. Ф. Чепіга; Ін-т педагогіки АПН України; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. та бібліогр. покажч. Л. Д. Березівська]. – Харків: ОВС, 2006. – 327 с. – Бібліогр.: с. 324–327.
5. Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч: біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Лисиця Н. М., Айвазова Л. М., Бублик Н. М., Стельмах Н. А.]; наук. консультант і авт. вступ. ст. Березівська Л. Д.; наук. ред.: Рогова П. І., Пономаренко Л. О.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. – Київ: Нілан-ЛТД, 2013. – 135, [8] с. – (Серія «Видатні педагоги світу»; вип. 9).

Філімонова Т. В.*

ЧАСОПИС «РАДЯНСЬКА ОСВІТА» (1923–1931) В ІСТОРІЇ ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОГО РУХУ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз громадсько-педагогічного журналу «Радянська освіта» як одного із важливих джерел історико-педагогічних досліджень. Розглянуто особливості розвитку педагогічних ідей на сторінках часопису в 20–30-ті роки ХХ ст., проаналізовано змістове наповнення публікацій журналу, в яких висвітлювалися різноманітні проблеми педагогічної освіти та науки (методології, виховання і навчання, освіти тощо).

Одна з важливих груп джерелознавства в історико-педагогічних дослідженнях – педагогічна преса, яка є своєрідним літописом історії вітчизняної школи, відображенням особливостей розвитку педагогічної теорії й практики та її ролі в досліджуваній період, де прослідковується динаміка освітніх процесів.

Педагогічна періодика, як джерело інформації, певною мірою дає уявлення про державний устрій, соціально-економічний стан, освітні тенденції, інновації, особливості історичного періоду. У цьому й полягає своєрідність педагогічної преси як історико-педагогічного джерела.

Історіографію досліджуваної проблеми становлять численні праці вітчизняних педагогів, науковців які вивчали роль педагогічної преси в розвитку вітчизняної освіти (І. Зайченко (1996), І. Дубінець (2001), А. Пугач (2008), С. Лобода (2011), С. Бричок (2013), Л. Вайда (2013) та ін. [5, 10]).

У 1920-ті роки в освітньому просторі України з'являється велика кількість педагогічних, громадсько-освітніх журналів, газет для учителів, науковців, педагогів, на сторінках яких публікувалися їхні статті, огляди, дописи, листи. Але, незважаючи на величезну мережу педагогічних часописів, а це й «Методический руководитель», «Шлях освіти», «Народний Учитель», «Радянська освіта», «Радянська школа», не було чітко встановлено розподілу їх за типами. Так, відомий педагог, фахівець із теорії та історії педагогіки Андрій Зільберштейн вказував на потребу визначення певних типів журналів за територіями

* **© Філімонова Т. В.**

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

охоплення читачів (місцеві й центральні); галуззю народної освіти, що її висвітлює періодичне видання (зміст); характером тої чи іншої категорії освітян, на яких розраховано часопис.

За першою ознакою класифікації журнали ділилися на центральні (загальнореспубліканські), місцеві (обласні), журнали, які видають окремі організації з неточно визначеною територією. За другою прикметою вони диференціювалися як: інтегральні за всіма освітніми галузями; соцвихівські; політосвітні; профосівські; за окремими галузями освіти (дитрух, робітнича освіта тощо); професійно-освітянські; журнали у справі питань народної освіти (рефлексологія, педологія). Щодо характеру читачів, то журнали мали бути спрямованими на широкі верстви населення: освітян, робітників і селян [1, с. 95].

Наркомос УСРР був активним ініціатором створення професійної періодичної преси для педагогів, суспільно значуща роль якої полягала в колективній пропаганді, організації вчительства й громадськості.

Так, у 1923 р. Колегія НКО УСРР ухвалила рішення щодо видання нового громадсько-педагогічного журналу для широких кіл українського вчительства. Організацію справи й редагування часопису доручили Олександр Попову, відомому педагогу, ідеологу системи соціального виховання в Україні.

Перший номер журналу, з великими труднощами, цілком зрозумілими для тогочасного періоду, вийшов у листопаді 1923 року. Обов'язки головного редактора були покладені на першого Наркома освіти, державного діяча й ученого Володимира Затонського. Відтак, традиційно головним редактором цього видання ставав керівник радянської освіти в Україні – народній комісар.

У листі редакції «Радянська освіта» від 8 вересня 1923 р. до всіх установ та робітників освіти виразно окреслено завдання нового часопису: «За постановою Колегії Наркомосвіти видавництво «Шлях освіти» в жовтні ц. р. приступає до видання нового щомісячного громадсько-педагогічного часопису під назвою «Радянська Освіта». Журнал цей виходитиме українською мовою – розміром 2–3 друк. аркуші кожне число.

Призначається його – в першу чергу для нашого вчительства, особливо – вчительства сільського, що найбільше було позбавлене до цього часу дужої допомоги культурних центрів, – у його так часто болючих питаннях громадського та педагогічного характеру», – зазначалось у журналі [8, с. 29].

У 1925 році посаду відповідального редактора зайняв народний комісар освіти, політичний і державний діяч, керівник та організатор національного будівництва України Олександр Шумський, а в 1928 р. – державний і громадський діяч Микола Скрипник, який був незмінним головним редактором часопису до 1931 р. У 1925 році журнал видається в Харкові. У цей час прослідковуються зміни в концепції часопису, з'являється прагнення до зміцнення в ньому елементів всеукраїнського

значення – «бути органом не тільки для вчителя, але й організмом, що творить сам учитель» [2, с. 2]. За перші 14 місяців існування видання до нього долучилися не лише читачі й нові співробітники, а й дописувачі серед широких кіл сільського вчительства.

Журнал зацікавлював, насамперед, тим, що на його сторінках надавалася методична підтримка вчителю, всебічно висвітлювалися питання й проблеми, які щоденно поставали перед педагогами, крім того, його видавці швидко та своєчасно реагували на зміни в освіті й суспільстві.

Часопис «Радянська освіта» допомагав «розібратися в таких нечуваних досі в педагогії і в той же час таких рухливих-мінливих, а головне – в таких колосальних проблемах, як дитячий рух, що являється основою всього нашого соціального виховання, або – в проблемі педагога-громадянина, що мусить відограти тепер величезну громадсько-будівничу роль, в питаннях про нову педагогіку, про нові методи й засоби педагогічної праці...» [2, с. 2].

Друкувався журнал видавництвами «Червоний шлях», «Шлях освіти» та «Радянська школа». Бібліографічний опис часопису було вміщено в «Літописі українського друку», «Картковому репертуарі» та інших покажчиках Української книжкової палати.

Як орган Народного комісаріату освіти, це періодичне видання, насамперед, мало на меті «освітлювати-популяризувати проблеми педагогіки переходної доби, освітньої політики НКО УСРР, методики й техніки виховання – освіти на тлі радянсько-громадського й загально-політичного життя, орієнтуючись на вчителя масовика (в першу чергу – сільського), а тим самим – переважно соцвихника, але – до певної міри – й політосвітника. Разом з тим «Рад. Освіта» прагне до того, щоб бути не лише журналом Наркомосу для вчителя, але й щоб творив його сам учитель-масовик» [8, с. 27].

Перелічені загальні риси визначали й саму концепцію «Радянської освіти», відповідно до якої видання мало такі розділи:

- Загальний політично-педагогічний відділ, де містилися провідні педагогічні статті, статті політичного змісту, висвітлювалися основні аспекти освітньої політики тощо;
- Наука й техніка;
- З педагогічної практики (досягнення в галузі соціального виховання та освіти загалом, дискусійні методологічні, програмові, планові праці педагогів);
- З практики політосвіти (завдання, зміст, форми, методи навчання й виховання);
- Життя на місцях (дописи, огляди роботи й побуту);
- Дитячий рух та творчість;
- Інформації та хроніка;
- Бібліографія (огляд журналів, газет, неперіодичних

видань, покажчики літератури щодо різних питань);

- Листування з читачами;
- Об'яви [8].

Журнал «Радянська освіта» славився своїми авторами, методами в Україні та за її межами науковцями, педагогами, методистами. Серед них Микола Миронів, Борис Манжос, Яків Мамонтов, Володимир Дурдуківський, Іван Соколянський, Григорій Іваниця, Валентина Дюшен, Антоніна Гендрихівська, Михайло Задериголова, Василь Помагайба, Ян Ряппо, Микола Скрипник та багато інших.

Історію цього часопису можна поділити на декілька періодів.

Перший період – 1923–1924 роки – видання ще не мало усталеної позиції, шукало свої шляхи, свою мету. Так, Олександр Попов називав цей період – періодом «дитинства нашого журналу, коли зміст його ще слабо диференціюється (6 розділів, коли вже в 1925 році їх 10), коли переважають статті загального характеру та поруч з ними – чимало дописів напівгазетного типу» [8, с. 34]. У перших номерах журналу з'являються статті Я. Різника «Організація освітньої праці (З книги «До нової школи»)», Б. Манжоса «Колективізація при Дальтон-плані», В. Помагайби «Література про Дальтонський план», В. Петруса «Рефлексологія й виховання».

Другий період – 1925–1926 роки – період «буйного юнацького віку». У цей час часопис переїздить до Харкова.

Характерні риси змісту періодичного видання цього двохріччя визначалися насамперед вимогами, які постали перед освітою й освітянами. Це період формування комплексної системи, народження першого в Україні суто наукового журналу в галузі педагогіки «Українського вісника експериментальної педагогіки та рефлексології», проведення педагогічно-методичних нарад всеукраїнського значення, вчительського з'їзду.

Отже, часопис, підхоплюючи нові ідеї, у своїй тематиці переходить від загальних статей першого періоду до спеціально-конкретних тем, громадсько-актуальних і педагогічно-болючих питань. У цей час утворюється спеціальний відділ «дитрух» (згодом «Дитрух-соцвих»), де висвітлюються проблеми зв'язку дитруху з соціальним вихованням. (Див.: І. Соколянський «Дитячий рух – соціальне виховання»; П. Волобуїв «По досвідних установах соцвиху України»; А. Ганджій «Дитячі містечка»; В. Арнаутів «Романтика в дитрухові» та ін.).

На шпальтах журналу в розділі методики й практики школи систематично й планово досліджуються питання комплексної системи, Дальтон-плану, ланкової системи та допоміжних шкільних установ (шкільний кооператив, шкільний музей, шкільний театр). Про це йде мова в статті Я. Ряппо «Новий етап в праці Наркомосвіти»; А. Мостового «Болючі моменти комплексної системи»; В. Таран «Ланки в комплексовій системі»; А. Гончар «Комплекс майбутнього – домінанта комплексової

системи».

Цікавою, на наш погляд, є ініціатива часопису щодо утворення своєрідного педагогічно-методичного календаря радянських дитячих свят (статті про свята). Тираж видання станом на 1925 рік сягав 10.000 примірників.

Третій період – 1927–1928 роки – період планової, систематичної праці за ustalеними раніше напрямками. Типова структура була доповнена такими розділами: відділ соцвиху й дитруху – статті методологічного та педотехнічного характеру з основних питань соцвиху й дитруху; методика та практика школи; політосвітній відділ; політогляд (раз на 2 місяці дається огляд (переважно) міжнародних подій). Загальний тираж журналу в листопаді 1927 року становив 19.000 примірників.

Питанням дитячого руху й соціального виховання були присвячені великі статейні матеріали: М. Миронов «Дитрух у 1926 році», «Дитрух у школах, де багато піонерів», А. Гендрихівська «Про працю юних піонерів», «Про літні дошкільні майдани», В. Дюшен «Цілева установка дитячих будинків, стечок і колоній», «Дещо про чергові завдання роботи дитбудинків», «СПОН»), М. Задериголова «Дитячий будинок як станова соцвиху», «Єдиний педагогічний процес в дитячому будинку» та ін.

Останній, *четвертий період* в історії журналу – це 1929–1931 роки, коли, окреслюючи головні завдання школи й вчительства, НКО спрямовував і тематику журналу. На зміну творчим і незаангажованим статтям мали прийти доповіді про освіту за реконструктивної доби кадрів (1930), політехнізацію школи, соціалістичну реконструкцію села й школи, питання ФЗС, громадсько-політичну роботу школи, соцзмагання та ударництво, антирелігійне й інтернаціональне виховання, питання політосвіти, інспекторської роботи кіно в школі.

Велика увага приділяється педагогічній практиці, зокрема публікації, присвячені цій тематиці умовно можна поділити на два напрями: практика вчителя в процесі його виробництва й життя та побут учителя та школи загалом. Як спеціальне питання відокремлюється тематика політосвітньої праці вчителя на селі, що становила складну частину суто педагогічної практики. Залишається актуальною проблема дитячого комуністичного руху, дитячих будинків, боротьба з безпритульністю й СПОН.

Зміст журналу доповнився такими розділами, як кооперація в школі, червона армія й школа, проблеми норми в педпроцесі, українське мистецтво, сторінка піонера, Жовтень, школа і релігія та багатьма іншими темами та рубриками.

У часописі було опубліковано статті відомих науковців, зокрема О. Попова «Шевченко в дитячій книгозбірні», М. Скрипника «Перебіг переведення загального початкового навчання», «Стан культурного будівництва в СРСР», А. Гендрихівської «За підвищення кваліфікації дошкільного робітника»,

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

В. Таран «Що сказала Всеукраїнська нарада в справі підручників про підручник для першого концентру семирічки», Т. Гарбуз «На шляхах до політехнізації школи», Є. Тичини «Плянуння проектних завдань».

Проблеми теорії педагогіки висвітлювалися в матеріалах науково-популярного характеру: О. Залужний «Закони навчання», Я. Мамонтов «Індивідуалізм та колективізм», «Особистість і суспільність у педагогічних течіях», «Соціальний принцип у педагогічній системі», «Що таке педагогічна система», І. Соколянський «Організація педагогічного процесу» та ін.

Не припинялося обговорення на шпальтах журналу такої важливої проблеми, як комплексна система, застосування комплексних програм до педагогічної роботи, зміст самих комплексних програм. Велику дискусію про комплексну систему та суть педагогічного процесу викликала стаття І. Соколянського «Організація педагогічного процесу за комплексовою системою». В різних номерах часопису були опубліковані статті В. Яковлева «Комплексова програма старшого концентру» та «Комплексова система в старших групах трудшкіл»; А. Жуковського «Застосування комплексових програм у масовій школі»; П. Волинського «Дещо про планування комплексової теми».

Не менш цікавим й обговорюваним залишалося питання Дальтон-плану в радянських умовах і взаємозв'язок із ланковою системою праці. Ці проблеми висвітлювалися в статтях М. Брука «З практики ланкової системи за Дальтон-планом», М. Грекала «Облік праці за Дальтон-планом», Ф. Гофмана «Про методи суспільствознавства при Дальтон-плані», В. Дурдуківського «Програма досвіду ланкової системи» тощо.

Майже 50 відсотків публікацій журналу присвячувалися справі викладання різних шкільних дисциплін, з-поміж яких провідна роль надавалася методиці викладання в школі мови й літератури (особливо української). Так, у 1928 році редакцією часопису «Радянська освіта» було започатковано рубрику «Мова й література в школі».

Обговорювалися в журналі й питання краєзнавства, методики природознавства, суспільствознавства, які порушувались в статтях «Суспільствознавство в старших групах трудшколи» та матеріали програмового змісту Наукпедкому, В. Півня «Увага до суспільствознавства», Гр. Бутка «Спроба оцінки програм суспільствознавства ДНМК» та ін.

Окрему сторінку часопису «Радянська освіта» займав розділ «Радянська книжка», що заслуговував на увагу не лише вчителів, а й бібліографів. Спочатку тут подавався бібліографічний огляд шкільних книжок, який з часом переріс у форму критичного аналізу підручників, методичної літератури, художньої літератури; ревізії дитячої й педагогічної періодики; порад вчителів (Див.: М. Сулима «Бібліографічний poradник учителів української мови», М. Михайловський «Десять років

радянського підручника», М. Яшек «Шевченківська література»).

У своїй щоденній і кропіткій роботі вчительство шукало практичних указівок, що їх можна застосувати, потребувало доповідей суто утилітарного характеру, які давали хід чи концепт лекції, дискусійних статей, де всебічно висвітлювалися найгостріші проблеми сучасної наукової педагогіки та педагогічної практики.

На допомогу вчителю журнал «Радянська освіта» в 1927 році започатковував спеціальний розділ «Наша Трибуна», де щоразу порушувалися найосновніші питання педагогічної практики, де читач мав можливість висловити свої сумніви й побажання. «...з «Нашої Трибуни» постійно й систематично ми будемо обмірковувати різні болючі та негайні питання нашої педагогічної царини. і лише через колективне, всебічне, настирливе освітлення їх ми зможемо все вище та вище підносити наше освітянське виробництво», – зазначалося в часописі [6, с. 67].

Видання «Радянська освіта» зацікавлювало не лише своєю науковістю та наближенням до вчителя, а й невисокою передплатною ціною, своєчасним виходом та найголовніше – великою кількістю практиків-освітян серед дописувачів часопису. «Радянська освіта» як громадсько-педагогічний журнал один із небагатьох періодичних видань того періоду був гнучким за тематикою, цікавим, доступним читачам своїм викладом матеріалу [9].

Залишаючись громадсько-педагогічним місячником, спрямовуючи свою роботу на масову школу, журнал «Радянська освіта» намагався своєчасно реагувати на зміни в освіті, присвячувати їм чимраз більшу й більшу увагу. Так, на початку 1930-х років, коли розпочався процес політехнізації масової школи, і трудова школа швидко перетворювалася на ФЗС та ШКМ, питання теорії та практики політехнізму зайняли окремий розділ у змісті часопису. Проте видання й надалі продовжувало висвітлювати проблеми соціального виховання, шкільництва, громадського життя вчителя, позашкільного навчання дітей шкільного віку тощо.

Листопад 1928 року для журналу «Радянська освіта» став ювілейним – п'ять років існування часопису. з цього приводу до редакції надійшло багато листів і привітань: від Президії ВУК РОБОС, управління Соцвиху НКО, Держвидав України, Українського Науково-дослідного інституту, Президії Харківського наукового товариства, Науково-педагогічного товариства при ВУАН, Кам'янець-Подільської організації робітників науки та техніки, округових методичних нарад зі всієї України, Одеської Окрінспектури, ІНО всіх регіонів України, провідних журналів «Шлях освіти», «Просвещение Сибири», «Народний Учитель», «Вісник Експериментальної педагогіки та Рефлексології», «Робітнича Освіта», «Юний Ленінець», «Самоосвіта», «Дитячий

Рух», «Знання», «Наша освіта» [14].

Вітаючи освітан і працівників цього періодичного видання з п'ятирічним ювілеєм, Олександр Попов зазначав, що журнал «Радянська освіта» став «колективним організатором» освіти на Україні. «Від головного редактора – Наркома Освіти – до скромного дописувача з глухої сільської школи її співробітники створили єдиний виробничий колектив, перейнятий єдиним (в цілому) прагненням – будувати. Будувати нову українську культуру – в її фундаментально-конечному секторі – освіти й виховання молодих поколінь. Тут не було розриву між практиком і теоретиком, між виробником і ученим-автором. Тут це зливалось в єдину дію-акцію» [8, с. 39].

1931 рік став вирішальним для журналу «Радянська освіта», як і для більшості часописів радянської України.

Так, накреслюючи шляхи перебудови педагогічної преси, розглянувши попередні підсумки діяльності періодичних видань ЦК ВКП (б) у своїй директиві від 5.IX.1931 р. поставив нові важливі й відповідальні завдання. Колегія НКО, обговорюючи діяльність часописів педагогічного спрямування відповідно до поставлених завдань, констатувала, що педагогічна періодика, і зокрема журнал «Радянська освіта», «ще не стала бойовим зняряддям у боротьбі за марксо-ленінське педагогічне переозброєння учительських мас, не заглиблює боротьби за чистоту марксо-ленінських настанов у педагогічній теорії й практиці проти правої, головної на даному етапі небезпеки та «лівацько-го» методичного прожекторства» [7, с. 1].

Тематика журналу була піддана жорсткій критиці й зауваженням. Так, на думку комісії, у часописі було вміщено чимало «методологічно-хибних статей, які трактують окремі питання педагогічної теорії й практики всупереч настановам, що їх подав ЦК в своїй постанові про початкову й середню школу» [6, с. 2]. Наголошувалось, що відділи народної освіти, педагогічні колективи шкіл не зовсім задовільно висвітлювали на сторінках видання досвід своєї роботи, «позбавляючи тим самим масову школу змоги використати перевірені на практиці заходи, форми й методичну техніку в навчальній і виховній роботі школи» [7, с. 2].

Відтак, було вирішено, що педагогічний орган НКО «Радянська освіта» з 1932 року видаватиметься як масовий педагогічний і методичний журнал початкової й середньої школи під назвою «Політехнічна школа». На новий часопис покладалися великі надії й сподівання, він мав стати «бойовим зняряддям у виконанні постанови ЦК про школу, вести неухильну боротьбу проти правоопортуністичних і «лівацьких» перекозручень у шкільній роботі, за марксо-ленінське педагогічне і й методичне озброєння вчительських мас [7, с.2].

Журнал «Радянська освіта» увійшов в історію освітнього, громадсько-педагогічного руху України як один із могутніх і впливових часописів, який об'єднував учителів, учених,

молодь. Це періодичне видання стало настільною книгою для масового вчителя, «центром величезної колективної творчої праці – будівництва нової школи» [3, с. 7].

Пройшовши надзвичайно важкий шлях, журнал «Радянська освіта» зумів об'єднати актив учительства, організувати спільну роботу над удосконаленням практики педагогічного процесу, став своєрідною педагогічною майстернею для молодих науковців, методистів, учителів.

Література:

1. А.З. Перша нарада редакторів педагогічних журналів. – 1928. – № 5–6. – С. 93–98.
2. Від редакції // Радянська освіта. – 1925. – № 1. – С. 1–2.
3. До редакції «Радянської Освіти» // Радянська освіта. – 1928. – 11. – С. 7.
4. Лист від НКО 29 серпня 1927 р. До всіх учителів // Радянська освіта. – 1927. – № 8–9.
5. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей: [моногр.] / С. М. Лобода; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 504 с.
6. Парадиський О. Вимоги до нашого журналу / О. Парадиський // Радянська освіта. – 1927. – № 12. – С. 53–68.
7. Політехнічна школа. – 1931. – № 1. – С. 1.
8. Попів О. П'ять років / О. Попів // Радянська освіта. – 1928. – № 11. – С. 27.
9. Пріт Я. Декілька зауважень до журналу / Я. Пріт // Радянська освіта. – 1928. – № 6. – С. 79–80.
10. Пугач А. В. До питання методології дослідження періодичної преси / А. В. Пугач // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Вип. 49. – Херсон: ХДУ, 2005. – С. 110–115.
11. Радянська освіта. – 1928. – № 6. – С. 82–84.
12. Радянська освіта. – 1931. – № 1. – С. 68–70.
13. Солодкий У. До статті «Вимоги до нашого журналу» / У. Солодкий // Радянська освіта. – 1928. – № 6. – С. 81–82.
14. Ювілейна сторінка // Радянська освіта. – 1928. – № 11. – С. 7–27.